

Ouderen en eenzaamheid

Inleiding diaconale toerustingsavond Zwolle, 25 november 2009
Lützen Miedema, diaconaal predikant ¹

Inhoud

1. Zwitserlevengevoel en Zwols onderzoek
2. Achtergronden
3. Overheid
4. Praktijkonderzoek Groningen en Drenthe
5. Eenzaamheid en bezoekwerk
6. Netwerken

1. Zwitserlevengevoel en Zwols onderzoek

Ouderen en eenzaamheid is de werktitel van deze toerustingsavond. Op de titel is wel wat af te dingen. Want ouderen en eenzaamheid gaan niet altijd samen. Er zijn ouderen die zich hierin niet herkennen. Want dankzij de sterk gegroeide welvaart en de ontwikkelingen in wetenschap en techniek nemen steeds meer ouderen in goede gezondheid deel aan het maatschappelijke en kerkelijke leven. ²

Maar er is meer. Het beeld van de fitte ouderen lijken te passen in het plaatje van de Derde Leeftijd. Dat was het thema van de Boekenweek in 2008 en van een boek van prof. Frits de Lange uit Kampen. ³ Hij reageert op het zwitserlevengevoel. Dat is de sfeer die in de reclame wordt voorgetoverd van ondernemende grijze *baby-boomers* die alleen maar genieten. Midden in de winter dansen zij in de zon op het strand. Willen genieten, de roes en de duizelingen daarvan zoeken heet hedonisme. Alles draait om de beleving van genot. Zoals de reclame van culinair Zwolle ons naar eetgelegenheden lokt met de belofte – ja waarvan eigenlijk? Precies die vraag stelt de Lange. Hij stelt er een ontnuchterende vraag bij: word je nu gelukkig van dat genieten?

¹ Lützen Miedema verving de vlak tevoren ziek geworden beoogde inleider van de PKN.

² Het begrip ouderen is rekbaar. Het Sociaal en Cultureel Planbureau onderscheidt 55-64-jarigen en 65plussers. Voor een seniorenwoning is 55 jaar de grens. Vanaf 50 jaar mag men lid worden van een ouderenbond.

³ *De armoede van het zwitserlevengevoel. Pleidooi voor beter ouder worden.* Zoetermeer 2008. Vgl. 'Voor altijd dansen in je blootje' Trouw 01 03 2008.

Een recent Zwols onderzoek is even nuchter. Onderzocht is of ouderen in Zwolle zich wel eens eenzaam voelen. Het bleek dat bijna 40 procent van de Zwolse ouderen zich matig eenzaam voelt.⁴ Ieder kan zich wel indenken dat het verlies van een partner daarbij een grote rol speelt. Of dat je als je zelfstandig woont niet altijd zelf je zorg kunt regelen. Dat geldt ook voor wie net zo fit is als de toneelspelers van de Zwitserleven-reclame. Wie doet de boodschappen wanneer je ondanks alle grieprikken toch ziek wordt en het huis niet uitkan? Wordt de veelgeroemde zelfredzaamheid niet overschat?⁵

De Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning (waarover straks meer) wil dat iedereen zelfredzaam is en in geval van nood mensen om zich heen heeft die kunnen helpen. Maar dat heeft niet iedereen. Zijn er kinderen, dan wonen die lang niet altijd in de buurt. Ze kunnen zelfs in het buitenland wonen. Heb je niemand in de buurt, dan heb je een probleem. En dan kom je misschien toch in een situatie die niemand voor zichzelf wenst: eenzaamheid.

Hierover heeft de Stichting Welzijn Ouderen Zwolle aan de bel getrokken. SWOZ heeft daarbij een gewaagde stap durven zetten. SWOZ heeft namelijk niet die stukjes uit het onderzoek gepikt die al mooi in het beleid pasten. SWOZ keek naar wat er ontbreekt. En wat is dat? Dat is dat er te weinig plek is voor levensvragen. Ouderen met of zonder ‘zwitserleven’ lopen er tegen aan dat er misschien wel veel contacten zijn, maar dat daar te weinig zinvolle contacten bij zitten. Dit treft zeker ouderen die met sociaal isolement te maken hebben. Hun eenzaamheid verergert wanneer hun levensvragen niet worden gehoord. Dit maakt hun leven arm zegt Ben Vinke van SWOZ.⁶ Deze alarmbel wordt ook geluid door de PCOB en wellicht andere ouderenbonden. Het was de aanleiding voor deze avond waarop wij elkaar toerusten voor ons werk in kerk en samenleving. Dit brengt mij bij het volgende.

2. Achtergronden

Geen mens denkt of doet, spreekt of kiest, vanuit geen enkele achtergrond. Integendeel, bij iedereen spelen waarden en normen mee. Vaak wordt dat ontkend. Met name door diegenen die denken dat zij

⁴ *Wijs over oud*. Onderzoeksrapport LASA ‘Ouderen in Zwolle’, SWOZ 2005.

⁵ Frits de Lange, ‘Weg met de mythe van de tweede jeugd’ (Trouw 6 januari 2007). Vgl. Joep Dohmen en Frits de Lange (red.), *Moderne levens lopen niet vanzelf*, Amsterdam 2006.

⁶ Ben Vinke e.a., *Levensvragen & Sociaal Isolement, Beleid 2010*, SWO Zwolle 2009. Vgl. ook www.netwerklevensvragen.nl, www.zinweb.nl, www.relief.nl.

neutraal zijn, en dat hun eigen waarden daarom algemeen geldend zijn. Dit misverstand leeft niet bij de diaconie. Zij kiest voor mensen op basis van de Bijbel.

Wat zegt de Bijbel ons over ouderen en ouder worden? Bijvoorbeeld het volgende: ‘Gedenk daarom je schepper in de dagen van je jeugd - voordat de slechte dagen komen en de jaren naderen waarvan je zegt: In deze jaren vind ik weinig vreugde meer.’ Schril schetst de Prediker de ouderdom, die hij daarna neerzet in deze beeldspraak: ‘Voordat de zon verduistert, de sterren en de maan niet langer stralen, de lucht ook na de regen grauw van wolken wordt...’ (Prediker 12:1 e.v.; NBV). Er zijn meer Bijbelgedeelten in deze sfeer.

Bijv. Psalm 71 beklagt de ouderdom, met zijn afnemende krachten. Elders wordt gewezen op vermindering van het gezichtsvermogen, zoals bij Izaäk (Genesis 27:21), Jacob (Genesis 48:10) en Eli (1 Samuel 3:2). Ook de tijd van het grijze haar wordt genoemd (Genesis 42:38) en de tijd dat de vrouw geen kinderen meer kan baren (Genesis 18:3).

Het is in de Bijbel echter niet enkel kommer en kwel omtrent het klimmen der jaren. Psalm 92 bezingt de rechtvaardigen die nog krachtig en fris zijn als Mozes die 120 jaar was toen hij stierf en wiens krachten toen nog niet afgenomen waren. (Een hoge leeftijd is ook een zegen).

De kwetsbaarheid, beperkingen en eindigheid van ons mensen wordt niet verzwegen in de Bijbel. Hoe moeten wij daarmee omgaan? De sleutel daartoe vinden wij volgens prof. Herman Noordegraaf uit Leiden in het vijfde gebod van de Tien Geboden: ‘Toon eerbied voor uw vader en uw moeder. Dan wordt u gezegend met een lang leven in het land dat de Heer, uw God, u geven zal.’ (Exodus 20:12; vgl. Deut. 5:16; Leviticus 19:3).

‘Elders vinden we bepalingen die in het verlengde hiervan liggen, zoals dat men zijn ouders niet mag mishandelen (Exodus 21:15) of vervloeken (Exodus 21:17; Leviticus 20:9; Deut. 27:16). En als de profeet Ezechiël over de zonden van Jeruzalem spreekt, noemt hij het verachten van de vader en de moeder in één adem met het uitbuiten van de vreemdeling en het onrechtvaardig behandelen van weduwen en wezen.’ In de oude wetten van Israël staan meer richtlijnen. Ook de profeten wijzen op de plicht om vader en moeder te eren.⁷

Graag is dit uitgelegd als plicht tot gehoorzaamheid, maar het gaat om iets diepers. De Tien Geboden verkondigen de bevrijding door God uit het diensthuis Egypte. Deze bevrijding mag nooit meer verkeren in onvrijheid. Voor fitte ouderen niet en evenmin voor de kwetsbaren, de niet (meer) productieve mensen. Niemand mag worden afgeschreven.

⁷ Herman Noordegraaf, *Kerkelijke betrokkenheid bij ouderen. Een onderzoek in Groningen en Drenthe*, Utrecht: KerkinActie 2007.

Herman Noordegraaf zegt: ‘Waar het om gaat in het ‘eerbied tonen’ is heel concreet de verzorging van ouderen met voedsel en kleding, het bieden van een woonverblijf, het geven van een respectvolle en waardige behandeling en, als afsluiting, een waardige begrafenis. Zo kunnen zij tot hun overlijden als bevrijde mensen blijven leven.’ Volgens hem is de sociale wetgeving in het ‘Oude Testament’ erop gericht om armoede te voorkomen, om ieder volwaardig lid van de gemeenschap te laten zijn, ongeacht leeftijd en economisch nut.⁸

Het ‘Nieuwe Testament’ spreekt in dat verband van de barmhartigheid. Dit is het enige punt wat telt bij het laatste oordeel (Mat. 25:31-46). Wat heb je gedaan voor de minsten, vraagt de Mensenzoon. Het is vanuit de Bijbel duidelijk dat barmhartigheid en gerechtigheid de grondslag vormen voor het diaconaat. Deze grondslag bepaalt de wijze waarop wij naar mensen kijken en met hen omgaan.⁹ Dus ook hoe we omgaan met de instellingen en de overheid.

3. Overheid

In het ouderenbeleid van de overheid speelt de WMO een centrale rol. Deze wet wil dat ieder zoveel mogelijk zelfredzaam is en dat iedereen meedoet, participeert. Ook ouderen.

Dat is wel anders geweest. Ooit kenden veel ouderen bestaansonzekerheid, armoede en vernederende afhankelijkheid van familie, diaconie of armenzorg. Na de ‘noodwet-Drees’ uit 1947, bracht de AOW van 1957 sociale zekerheid in plaats van afhankelijkheid. De visie was toen dat ‘ouden van dagen’ recht hadden op rust na hun arbeidzaam leven. Zij mochten naar het ‘rusthuis’. Al in 1970 mocht niet meer van een ‘rusthuis’ worden gesproken. Ouderen moesten zelfstandig blijven, zelfredzaam zijn en participeren en integreren in de samenleving.

Daarvoor kwamen dienstencentra, Pas 65+ en een medezeggenschapscommissie in het verzorgingshuis. Het z.g. ‘integraal ouderenbeleid’ of ‘substitutiebeleid’ gaat uit van de extramuralisering en onderscheidt stappen in de zorgverlening:

- a. zelfredzaamheid,
- b. informele hulp door partner, kinderen of burens,
- c. aanvullende professionele hulpverlening, vooral de thuiszorg,
- d. verzorgings- of verpleeghuis.

Vanaf 1990 volgt (verdere) ‘modernisering’ van het ouderenbeleid. Doel is dat ouderen kunnen participeren in de samenleving. Het gaat nu om zorg op maat. De zorgvrager bepaalt de zorg. Het persoonsgebonden budget (PGB) ziet het licht.

⁸ Noordegraaf a.w., 7v.

⁹ Lützen Miedema, *Nieuw diaconaat*, Zoetermeer (2^e druk jan. 2010), vanaf blz. 17. Vgl. Benedictus XVI, *Caritas in veritate*, encycliek 2009, waarin het begrip caritas verrassend wordt gehanteerd als centraal concept voor mondiale economische en politieke vraagstukken.

Men spreekt verder van:

- Zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen en in de eigen omgeving.
- Ontschotting van de verschillende vormen van zorg in woonzorgcomplexen, wijkmaaltijdvoorzieningen, 24 uursvoorzieningen etc.
- Regionale indicatiestelling voor een objectieve zorgtoewijzing.
- Financiering: vergrijzing kost geld.¹⁰

In 2005 komt er een nieuwe regeringsnota die uitgaat van de individuele wensen en behoeften. De nota noemt vergrijzing geen probleem, maar een verrijking. Ouderen worden gezien als soevereine burgers die voor zichzelf kunnen zorgen. Daarom moeten zij zich goed verzekeren. Dat doen ze ook door lid te zijn van een verband van mensen die hen kunnen steunen. Leeftijd telt steeds minder en geld steeds meer. Want de zorg staat onder financiële druk. Daar komt nog bij dat het rijk de verantwoordelijkheden overhevelt naar de burgerlijke gemeenten.

‘Mensen leven langer, blijven langer gezond, kunnen door veranderende omstandigheden langer aan het arbeidsproces deelnemen, zijn in toenemende mate hoger opgeleid, hebben in toenemende mate naast de AOW een aanvullend pensioen, vermogens, een eigen woning. Vergrijzing blijft een verrijking als we tijdig keuzes maken.’¹¹

Daarom is het beleid erop gericht dat ouderen

- zo lang mogelijk gezond en fit blijven,
- een actieve bijdrage aan de samenleving geven (vrijwilligerswerk, mantelzorg, meepraten, meedoen),
- voldoende inkomen hebben,
- adequate woonvoorzieningen hebben, ondersteund door zorg op maat,
- zich fysiek vrij en veilig kunnen bewegen in hun buurt,
- van zorg verzekerd zijn,
- waardig kunnen sterven.

Dit alles vinden we terug in de Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) die in 2007 van kracht werd.

Hierdoor hebben degenen die actief zijn in het ouderenbeleid nog meer met het stadhuis te maken. Dat geldt ook voor de mantelzorg en algemeen vrijwilligerswerk (vrijwilligershulpdiensten, klussendienst, steunpunt mantelzorg). Het geldt ook voor mensen met beperkingen, met chronisch psychische problemen en met psychosociale problemen. Ook de voorzieningen voor ouderen vallen eronder. Voorbeelden: de toegankelijkheid van openbare ruimtes, mobiliteitszaken, aangepast bouwen, schuldhulpverlening, armoedebeleid, voorzieningen als huishoudelijke hulp, rolstoelen, scootmobielen, vervoersvoorzieningen, woonvoorzieningen, begeleiding zelfstandig wonen, dagbesteding, en maaltijdvoorzieningen.

De WMO legt de nadruk bij de burgers en op hun netwerken van gezin, familie, burens, vrienden en maatschappelijke organisaties, waaronder

¹⁰ Ido de Haan/ Jan Willem Duyvendak (red.), *In het hart van de verzorgingsstaat. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002*, Zutphen 2002. Vgl. Noordegraaf.

¹¹ Ministerie VWS, *Ouderenbeleid in het perspectief van de vergrijzing. Nota Ouderenbeleid 19- 4 -2005*, 3,4.

kerken. Je moet voor jezelf zorgen en er op letten dat je ergens bij hoort.
¹² De WMO is wat het ouderenwerk betreft nog niet af. Maar de WMO-trein rolt wel verder. Het WMO-beleid wordt in Zwolle vanuit de kerken gevolgd door de Werkgroep Welzijn en Levensbeschouwing (WWL) de Protestantse Diaconie en het onlangs gestarte diaconaal platform. Maar wat doen kerken?

4. Praktijkonderzoek Groningen en Drenthe

Wat gebeurt er in kerken door en voor ouderen? Met die vraag togen onderzoekers van Herman Noordegraaf Groningen en Drenthe in. In 2007 verscheen het rapport. Het wijst uit dat de inzet van de kerken vooral praktisch is. Velerlei mensen en groepen zijn bij ouderen betrokken: bezoekgroepen, vrouwengroepen, diakenen, ouderlingen, pastoraal werkers en predikanten, kortom beroepskrachten en vrijwilligers. Die vrijwilligers zijn vaak zelf ouderen die gezond genoeg zijn om dit te kunnen doen. Wat doen zij zoal?

1. Ten eerste bezoekwerk. Ouderen wordt bezoek gebracht bij hun verjaardag, bij ziekte, opname in het ziekenhuis, bij feestdagen (bijv. een kersttentie, een paasgroet, of een bloemetje rond ziekenzondag).
2. Een tweede soort activiteiten vormen de ontmoetingsbijeenkomsten van ouderen, zoals koffieochtenden, contactmiddagen, bijbelkringen, kerstmiddagen, het samenzijn na de kerkdienst in een verzorgings- of verpleeghuis, ouderengespreksgroepen en seniorenmaaltijden.
3. Een derde groep activiteiten betreft de kerkdienst, zoals het vervoer daar naartoe, de kerktelefoon, of speciale samenkomsten met Kerst, Pasen, een zangsamenvoering, een huisavondmaal op zondag of door de week.
4. Een vierde soort werkzaamheden vindt plaats in verzorgings- en verpleeghuizen. Daar is gericht ouderenvoerzorg, in het verpleeghuis rond de geestelijk verzorger. Verder zijn daar kerkdiensten, gesprekskringen, herdenkingsbijeenkomsten etc.

¹² Vergelijk de Toerustingavond van de Protestantse Diaconie Zwolle in 2006.

5. Een vijfde groep activiteiten betreft de recreatie: uitstapjes en vakantieweken.¹³

6. Verder wordt advies, informatie en hulp gegeven. Hulp gebeurt vooral via de maaltijdvoorziening of een klussendienst als Present.

7. Tenslotte worden ouderen aangezocht om zelf vrijwilligerswerk te doen in de kerk. Vooral de groep 55-75-jarigen blijkt zeer actief te zijn in kerk en samenleving. De vitale en vermogende gepensioneerden zijn niet altijd inzetbaar wanneer ze veel reizen en vakantie vieren (vgl. zwitserleven).

Kerken doen dus veel met ouderen. Volgens Noordegraaf borduren de meeste kerken voort op eeuwenoude patronen. Vaste patronen geven blijk van een hecht netwerk en betrokkenheid. Noordegraaf ziet wel een risico. Namelijk dat andere vragen en behoeften van ouderen hierdoor blijven liggen. En, zegt hij, 'een vitale oudere zal zich afvragen waarom hij een fruitbakje krijgt.' Hij pleit er daarom voor dat een kerkelijke gemeente nagaat wat de verlangens en behoeften van ouderen zelf zijn. Ook of zij zich voor kerk of diaconaat willen inzetten:

'Dat kan in een gesprek met ouderen zelf... Of tijdens een (huis)bezoek. Daarbij is het goed dat de gemeente groepen ouderen van elkaar onderscheidt. De jonge ouderen en de bejaarden, vitalen en hulpbehoevenden, ouderen met en ouderen zonder financiële mogelijkheden.'¹⁴

5. Eenzaamheid en bezoekwerk

Op haar bezoekwerk zal de kerk zuinig moeten zijn. Het huisbezoek heeft grote kracht. Hierdoor ontstaat een nauwe band, een band die maar weinig organisaties in onze samenleving met ouderen hebben.

Dit betekent echter niet dat een bezoeker ook een hulpverlener moet zijn. Juist niet. Maar zij hebben wel een heel belangrijke functie: de signaleringsfunctie. Daarom zouden zij regelmatig evaluerende gesprekken kunnen voeren met bijvoorbeeld de predikant. Die gesprekken gaan over de vraag: wat komen we tegen? Speelt een maatschappelijk probleem mee? Of een vraag over het geloof? Of een vraag over de verhouding met de jonge generatie? Zo kan worden gezien of er aandacht moet komen van een zorginstelling, het WMO-loket, de diaconie of de dominee.

¹³ Cultuur en bijv. voorlezen wordt niet genoemd, Vgl. J. Franssen, *Luisteren in je leunstoel. Handboek voorlezen aan ouderen*. Houten 2004.

¹⁴ Interview in Refo. Dagblad 28-05-2009. Hij gaat minder in op de rol hierbij van het geheugen, vgl. D. Draaisma, *De heimweefabriek. Geheugen, tijd en ouderdom*. Groningen 2008.

Goed bezoekwerk signaleert beginnende eenzaamheid. Als de bezoeker tenminste is toegerust met een goede antenne. Want als er iemand met een goed afgestelde antenne op bezoek is, dan vangt deze tijdens de koffie signalen op. Bijvoorbeeld dat het koud is in huis doordat een oudere geen geld heeft voor de energierekening. Of dat de tv stuk is, waardoor de gastheer of -vrouw zegt dat de avonden zo lang duren. Of dat er nauwelijks bezoek komt. Goed bezoekwerk merkt het op wanneer iemand niet genoeg zinvolle contacten heeft of financiële nood.

De betrokkene zelf is de enige die kan aangeven wat zinvol is en wat niet. Er kunnen veel contacten zijn, zonder dat deze als zinvol worden ervaren. Er kunnen ook weinig contacten zijn. Een netwerk moet je in deze tijd zelf opbouwen en onderhouden en dat kan lastig zijn, bijvoorbeeld omdat bekenden wegvallen of door beperkingen. Een bezoeker kan dan cruciaal zijn. Ook dan geldt: 'Als het op de wezenlijke punten aankomt, moet je paraat wezen.'¹⁵

Voor goed bezoekwerk is naast de genoemde antenne nog iets nodig en dat is trouw. Trouw bezoek is een, zo niet het, houvast voor wie aan huis gebonden is, en zeker bij wie een vorm van dementie is geconstateerd, of om andere redenen in een verpleeg- of verzorgingshuis woont.¹⁶ Bezoekwerk vereist trouw en daarom coördinatie. Zodat niet alle bezoek op de eerste maandagochtend van de maand komt en verder niemand.¹⁷

Niet vergeten mag worden dat ook zorgverleners aandacht vergen, onder wie mantelzorgers. Mantelzorgers behoeven praktische ondersteuning en waardering.¹⁸

Speciale aandacht verdient het bezoekwerk in een verpleeghuis. Hier geldt net als in de kerk dat aandacht voor levensvragen hoort bij een goede kwaliteit van zorg voor ouderen. Het staat zelfs in de wet. Niet elke directie is hiervan echter doordrongen. We nemen dan ook waar dat op de geestelijke verzorging wordt bezuinigd. Soms zijn er geen of te weinig geestelijk verzorgers. Vrijwilligers kunnen dit gemis niet opvangen. Maar zonder vrijwilligers kan dit werk niet doen wat het moet doen.

Kerkelijk bezoekwerk doet er goed aan meer te letten op de uitwisseling van informatie met de geestelijke verzorging in het verpleeghuis. Dat gebeurt nog te weinig. Misschien speelt mee dat het werk van de geestelijk verzorger vaak nog te weinig bekend is in de kerken, of al overbelast is. Dit werk en het bezoekwerk in de wijk zou toch meer op elkaar betrokken moeten worden ter wille van de oudere die vereenzaamt.

¹⁵ Ontleend aan P. J. Vergunst, *Dienst van mensen*, Groen Heerenveen, 2009.

¹⁶ Dementie speelt voor steeds meer mensen een rol, voor henzelf dan wel voor hun omgeving en vergt gerichte aandacht. Vgl. Henk Veltkamp, *Geen leven zonder bijwerkingen, Dagboek uit een ziekenhuis*, Kampen 2002, 54 e.v., Anne-Mei The, *In de wachtkamer van de dood. Leven en sterven met dementie in een verkleurende samenleving*. Amsterdam 2005.

¹⁷ Meer hierover in de workshop ouderen en de wijk.

¹⁸ Lützen Miedema, *Nieuw diaconaat*, blz. 38 e.v.

6. Netwerken

Kerken doen er goed aan om meer te gaan ‘netwerken’. Zij doen dat overigens al eeuwen en met name in hun diaconaat. Diaconaat betekent ook: bemiddelen. Mensen in contact met elkaar brengen. Dit zou op de volgende zeven niveaus kunnen.

1. Het eerste niveau is dat van de kerkelijke wijk. Het is het niveau van de gemeenteleden. Zorg voor een gecoördineerd netwerk rond ouderen die dreigen te vereenzamen. Of dat thuis is of in een instelling. Richt je niet op hulpverlening maar op presentie.¹⁹ Vraag wanneer er specifieke problemen zijn of men zelf daarvoor niet hulp wenst. Er kunnen bijv. financiële vragen leven. Hetzij omdat er onvoldoende zicht en greep is op de administratie – of waar de bureaucratie verwarring schept –, hetzij omdat er te weinig inkomen is voor hetgeen noodzakelijk is om zelfstandig te wonen. Nogmaals, vraag altijd of mens dit zelf wil. Niemand vraagt graag hulp.²⁰

2. Het tweede niveau is dat van de verpleeg- en verzorgingshuizen. Bouw en onderhoud contact tussen de geestelijke verzorgers hier en de coördinatoren van het bezoekwerk in de wijk. Is er onverhoopt geen geestelijk verzorger, zorg dan voor contact met een leidinggevende en in elk geval met de vrijwilligersgroepen. Aandachtspunt blijft hier steeds de bereidheid van de leiding om ruimte te geven aan de geestelijke verzorging die mensen nodig hebben.²¹

3. In Drenthe en Groningen werd duidelijk dat kerkelijke gemeenten zich inzetten voor ouderen en ook dat ouderen als vrijwilliger zijn betrokken in het kerkelijke werk. Vormen 55 plussers de meerderheid van de vrijwilligers, dan zullen kerken toch moeten nadenken of er niet wat meer generaties aangeboord kunnen worden. De kerk is er voor jong en oud en kan een brug zijn tussen de generaties. Laat de kerk die kans grijpen!

Een mooi voorbeeld is ‘DiaconAction’ van het RK bisdom Haarlem: groepen jongeren doen in een weekend in november iets voor anderen. Kluswerk vinden zij vaak erg leuk. St. Present kent ook voorbeelden.²²

¹⁹ Vgl. A. Baart/F. Vosman, *Present. Theologische reflecties...* Den Haag 2003.

²⁰ Zie voor achtergronden de Armoedeonderzoeken van KerkinActie, Utrecht.

²¹ Denk ook aan de combinatie van muziektherapie en geestelijke verzorging: Irene Maijer en Paula Irik, *Interdisciplinair belevingsgericht werken*, handout expertisenetwerk levensvragen en ouderen 16 12 2008. Vgl. M. Boelhouwer/P. van der Wal, *‘k Zou zo graag een ketting rijgen. Levensthema’s voor kringgesprekken met ouderen*. Zoetermeer 2000 (vert.)

²² *Diaconie en Parochie*, 2008-3, 8 e.v.

4. Contact tussen kerken en ouderenorganisaties en ouderenwerk is noodzakelijk. Is er contact, dan is het vaak incidenteel, ad hoc, en gericht op concrete zaken. Daar is niets mis mee, maar we hebben elkaar nodig om te kunnen signaleren wat er aan de hand is, in het algemeen of bij specifieke mensen. Het zal ook bij ons in Zwolle op de agenda moeten.

5. Het is voor kerken lastig om betrokken te raken bij het beleid van de burgerlijke gemeente. Daarvoor zouden kerkleden die beleidsmatig onderlegd zijn kunnen worden ingeschakeld en ook voor bijvoorbeeld de Werkgroep Welzijn en Levensbeschouwing of het nieuwe diaconaal platform Zwolle. Dat vergt dan wel een keuze om als kerk niet alleen voor jezelf te kiezen. Uiteindelijk komt dat op een of andere manier wel weer ten goede van kerkleden die speciale aandacht nodig hebben. Of aan anderen die zingeving zoeken die bij hen past. Hetgeen me bij het volgende brengt.

6. In Drenthe en Groningen bleek het kerkelijk ouderenwerk de rand- en buitenkerkelijke ouderen niet te bereiken. Dat is echter wel nodig. Ben Vinke van SWOZ wijst er op dat er steeds minder ouderen tussen de 55 en 75 jaar zijn die een band hebben met een kerk. Zij hebben die ooit verlaten, met als gevolg dat zij nu geen plek meer hebben waar zij hun levensvragen aan de orde kunnen stellen.²³ Het gebrek aan zinvolle contacten kan ook voor mensen met een ‘zwitserlevengevoel’ leiden tot eenzaamheid. Voor hen moeten nieuwe wegen worden gezocht, bij voorkeur door SWOZ, ouderenbonden en kerkelijk diaconaat samen. Op dit terrein is een wereld te winnen. Het moet daarom op onze agenda komen.

7. Dit laatste geldt ook een kant van het ouderenwerk waar niet altijd aandacht voor is of kan zijn en dat is relatiebemiddeling. Hierbij wordt in de samenleving vooral gedacht aan partnerkeuze (‘Boer zoekt vrouw’). In de kerk gaat het toch allereerst om andere zaken. Ten eerste om de relatie met God en Diens Woord. Vooral mensen die niet meer naar de kerk kunnen hebben vaak grote behoefte aan kerktelefoon, samen bijbel lezen, samen bidden. Ten tweede gaat het om verbroken relaties met kinderen of andere familie (dan niet ‘boer zoekt vrouw’ maar ‘vader zoekt zoon’ of ‘grootmoeder zoekt kleinkind’). Het diaconaat zou zich hier meer specifiek op kunnen richten. Al moet het erop beducht zijn dat er grote problemen achter zo’n verwijdering kunnen schuilen. Er kunnen in familie en gezin verschrikkelijke dingen zijn gebeurd, die nog heel lang

²³ Ben Vinke a.w.

daarna hun traumatische uitwerking hebben. Daarbij is specialistische hulp gewenst. Dat daarvoor mogelijkheden bestaan weten velen niet. Daarop wijzen kan dan een zekere troost zijn. Al is op dit terrein uiterste behoedzaamheid vereist, toch mag worden gesteld dat enig herstel van contact veel kan betekenen voor de vereenzamende oudere. Zijn er daarvoor mogelijkheden, dan moeten we het niet laten. Intussen moeten we ons op dit aspect terdege voorbereiden. Misschien kan er een specifieke ‘dienst’ voor in het leven geroepen worden, in samenwerking met, dan wel door, deskundige hulpverleners.

Tenslotte.

Er gebeurt nog wel meer in het kerkelijk leven dat ouderen tot steun kan zijn, ik denk aan de gedachtenis van de overledenen.

We zullen niet nog meer opsommen. Het gaat allemaal uiteindelijk hierom: laat met name ook de levensvragen van de senioren zelf centraal staan.

Laat de aandacht hiervoor er toe leiden dat de woorden ‘ouderen’ en ‘eenzaamheid’ in onze stad niet meer in één adem kunnen worden genoemd. Laten wij zolang dat nog wel het geval kan zijn de alarmbel van ouderenbonden en ouderenwerk versterken.

Bij gevaar werd en wordt overal in ons land de kerkklok geluid. Vanwege de dreigende vereenzaming van ouderen in onze stad zullen wij nu de kerkklokken van Zwolle moeten luiden.